

Recenzje

DOI 10.14746/ssp.2019.3.11

***Wybrane współczesne nurty polskiej myśli politycznej*, red. J. Kornaś, R. Lisiakiewicz, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2016, ss. 328.**

Zamierzeniem Autorów było przedstawienie wybranych nurtów ideologicznych, które porządkują polskie partie polityczne według kryterium ideologicznego i programowego¹. Warto docenić tę próbę, ze względu na różnorodność i złożoność polskich partii politycznych. Już we wprowadzeniu redaktorzy publikacji słusznie wskazali na eklektyzm oraz dynamikę przemian ideowych, obserwowaną w założeniach programowych polskich partii politycznych. Wśród przyczyn tego stanu rzeczy wyróżnili: niedojrzałość polskiego systemu partyjnego, uwarunkowania historyczne i kulturowe oraz specyfikę państw Europy Środkowo-Wschodniej.

Książka składa się z pięciu rozdziałów, które odpowiadają zaprezentowanemu przez Autorów nurtom polskiej myśli politycznej. Autorzy poszczególnych rozdziałów skupili się na aktywności politycznej oraz tożsamości polskich partii politycznych.

Jerzy Kornaś przeanalizował nurt lewicowy, koncentrując się na głównych partiach: Socjaldemokracji Rzeczypospolitej Polskiej i Sojuszu Lewicy Demokratycznej. W rozdziale przedstawiono ewolucję polityczno-organizacyjną tych ugrupowań: samodzielne funkcjonowanie SdRP, następnie w koalicji SLD, a w konsekwencji przekształcenie koalicji SLD w partię polityczną.

Autor słusznie zauważył nieadekwatność zawartych w programach SdRP i SLD deklarowanych założeń dotyczących niwelowania negatywnych skutków transformacji gospodarczej. Potwierdzają to także inni badacze, analizujący rodzinę partii lewicowych w Polsce². SLD proponowało złagodzenie niekorzyst-

¹ M. Żmigrodzki, *Kryterium ideologiczne i programowe*, w: *Teoria partii politycznych*, red. M. Chmaj, W. Sokół, M. Żmigrodzki, Lublin 1999, s. 34–41.

² T. Godlewski, *Lewica w systemie partyjnym III RP*, w: *Partie i system partyjny III RP*, red. K. Kowalczyk, Toruń 2011, s. 114–115.

nych efektów zmian ekonomicznych poprzez interwencjonizm państwa oraz równoprawność różnych form własności. W praktyce działania interwencjonistyczne były ograniczone, co podkreśla Autor, ze względu na niski wzrost gospodarczy, wysoki deficyt budżetowy oraz wysokie bezrobocie.

J. Kornaś, odwołując się do Lecha Mażewskiego, stwierdził, że wysokie poparcie społeczeństwa w 2001 roku i następnie okres sprawowania władzy niekorzystnie wpłynęły na SLD. W partii uznano, że przeciwnik polityczny jest słaby, co z jednej strony wpłynęło na osłabienie jej spójności, z drugiej strony wywołało kryzys sprawowania władzy. Autor właściwie ocenił przyczyny marginalizacji SLD, choć może zbyt mało miejsca poświęcił aferom, które spowodowały spadek notowań formacji lewicowej. J. Kornaś wskazał jedynie tzw. aferę Rywina, pomijając inne, np. aferę starachowicką. Odcięcie się od założeń i dziedzictwa programowego J. Kornaś uznał jako jedną z głównych przyczyn porażki kandydatki na SLD na urząd prezydenta Magdaleny Ogórek.

Za wartościowe należy uznać przedstawienie toczącej się w kręgach intelektualnych SLD dyskusji dotyczącej przyszłości polskiej lewicy. Autor odwołując się do Jerzego Wiatra określił sposób prowadzenia polityki przez SLD po 2005 roku jako „działalność reaktywną”, czyli sprowadzającą się wyłącznie do reakcji na aktywność obozu rządzącego. Godny podkreślenia jest wykorzystany przez Autora bogaty materiał źródłowy.

Kolejnym nurtem analizowanym w książce jest nurt liberalno-konserwatywny. Autorem rozdziału jest Łukasz Danel. Autor w nurcie liberalno-konserwatywnym umieścił następujące partie: Unię Polityki Realnej, Kongres Liberalno-Demokratyczny, Unię Demokratyczną, Unię Wolności, Partię Demokratyczną, Platformę Obywatelską, Partię Demokratyczną – Demokraci.pl oraz Nowoczesną. Wydaje się, że ze względu na analizowane formacje polityczne bardziej precyzyjne byłoby określenie tego nurtu jako liberalny.

Wątpliwości może budzić zaliczenie do nurtu konserwatywno-liberalnego UD oraz KLD. O ile można wytłumaczyć zaliczenie tu UD, ze względu na funkcjonujące w ramach tej partii skrzydło konserwatywne, to zupełnie nie można zgodzić się z przyporządkowaniem KLD do nurtu konserwatywno-liberalnego. Ugrupowanie to, szczególnie w początkowym okresie działalności reprezentowało liberalizm integralny, zarówno w sferze ekonomicznej, jak i kulturowej. Także UW badacze przyporządkowują do rodziny partii liberalnych³.

Do nurtu konserwatywnego nie można zaliczyć partii Demokraci.pl, którą współtworzyli także politycy związani z nurtem lewicowym. Część działaczy tej formacji startowała w wyborach z ramienia komitetów lewicowych (SLD Lewica Razem, Koalicyjny Komitet Wyborczy Porozumienie dla Przyszłości – Centro-

³ Por. M. Winclawska, *Unia Wolności. Partia Polityczna w okresie transformacji*, Warszawa 2010, s. 141; W. Sokół, *Partie polityczne i system partyjny w Polsce w latach 1991–2001*, w: *Współczesne partie i systemy partyjne. Zagadnienia teorii i praktyki politycznej*, Lublin 2003, s. 210.

lewica). W 2012 roku Demokraci.pl współtworzyli lewicowy projekt polityczny pod nazwą Europa Plus, w skład którego weszły SDPL, Unia Pracy oraz Ruch Palikota. Autor *notabene* informacje te w artykule podaje. Dlatego należałoby przyporządkować tę formację do nurtu lewicowo-liberalnego.

Za właściwe należy uznać przyporządkowanie PO do nurtu konserwatywno-liberalnego. Można było jednak wyraźniej wskazać uzasadnienie tego przyporządkowania, które widoczne jest w genezie oraz elitach przywódczych tej partii. PO powstała jako połączenie środowisk liberalnych (politycy UW, tworzący wcześniej KLD) z konserwatywnymi (część Stronnictwa Konserwatywno-Ludowego, część członków RS AWS).

Na pozytywną ocenę zasługuje zauważenie przez Autora ewolucji tożsamościowej PO i odejście od konserwatywności w wymiarze tożsamościowym. Wynikało to ze zmian w elicie przywódczej partii oraz chęci poszerzenia elektoratu o środowiska lewicowe. Autor wskazuje, że pomimo deklarowanego przywiązania do wartości chrześcijańskich, w okresie sprawowania urzędu premiera przez Ewę Kopacz, PO przeforsowała dwie kontrowersyjne ustawy. Pierwsza dotyczyła prawnego uregulowania kwestii *in vitro*, druga ratyfikacji konwencji o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet.

Stosunkowo dużo uwagi Autor poświęcił kwestiom międzynarodowym. Analiza dokumentów programowych pozwoliła na ukazanie najważniejszych założeń programowych w tym zakresie, PO można było określić jako formację proeuropejską, postulującą zachowanie przyjaznych kontaktów z wszystkimi sąsiadami. Autor prawidłowo zauważył kontynuację polityki PO w stosunku do UD i UW.

Kolejnym nurtem analizowanym w książce jest nurt określony jako: konserwatywny i narodowo-katolicki. Agnieszka Latosińska umieściła w nim następujące partie i ugrupowania polityczne: Prawo i Sprawiedliwość, Prawica Rzeczypospolitej, Polska Jest Najważniejsza oraz Kukiz'15. Wydaje się, że niesłusznie pominięta została w opracowaniu Liga Polskich Rodzin. Tym bardziej, że w jednym z kolejnych rozdziałów analizowana jest działalność Samoobrony RP, z którą LPR współtworzyła koalicję rządzącą w latach 2006–2007. Analiza działalności LPR pozwoliłaby na wyjaśnienie zmiany tożsamościowej PiS z partii konserwatywnej w kierunku partii narodowo-katolickiej, która dokonała się m.in. w wyniku wchłonięcia elektoratu LPR przez PiS. Autorzy opracowania we Wstępie określili cezurę czasową jako przełom lat 80. i 90. XX wieku. Jeśli przyjęto takie ramy, to przy analizie ruchu narodowo-katolickiego powinny zostać omówione takie partie, jak: Stronnictwo Narodowe, czy Porozumienie Polskie.

Autorka ukazała założenia programowe PiS, wskazując w ich podstawach na wartości chrześcijańskie, ideę silnego państwa i antykomunizm w wymiarze tożsamościowym oraz etatyzm w sferze ekonomicznej. W dorobku programowym PiS istotne były dwa projekty konstytucyjne z 2005 i 2010 roku, z których jeden w opracowaniu przeanalizowano. Poprzez analizę dokumentów partyjnych przedstawiono także podstawy programowe ugrupowań, które wyłoniły się z PiS w wyniku sporów ideologicznych oraz personalnych.

Nurt ludowy przedstawiła Karolina Kotulewicz. Autorka skupiła się na aktywności oraz tożsamości Polskiego Stronnictwa Ludowego oraz Partii Ludowo-Demokratycznej. W opracowaniu zarysowano charakter przemian organizacyjnych PSL, w tym okoliczności przeobrażenia z partii autoryzującej aparat władzy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w demokratyczną partię o charakterze agrarnym. Stało się to w wyniku umiejętnych działań polityków Zjednoczonego Stronnictwa Ludowego, którzy poprzez alians z opozycyjnymi działaczami „Solidarności” Rolników Indywidualnych uzyskali status demokratycznej partii chłopskiej. Autorka przedstawiła także późniejsze spory wewnątrz partii, dotyczące jej tożsamości. W opracowaniu wskazano także na postrzeganie tej partii jako formacji uzależniającej swoje stanowisko od ewentualnych korzyści i układu politycznego. To, zdaniem Autorki, przyczyniło się w 2001 roku do odpływu elektoratu w kierunku antyestablishmentowej Samoobrony RP. W kontekście toczącej się dyskusji dotyczącej przyczyn bardzo dobrego wyniku w wyborach samorządowych w 2014 roku, za interesujące, (ale wymagające potwierdzenia) można uznać stwierdzenie Autorki, że zostało to osiągnięte dzięki deklarowaniu przez PSL przywiązania do wartości rodzinnych i religijnych. Poprzez pryzmat działalności Partii Ludowo-Demokratycznej w opracowaniu ukazano także niemożliwość przełamania monopolu PSL w nurcie ludowym.

Na trudności z przyporządkowaniem Samoobrony RP do określonego nurtu ideologicznego wskazywało już wcześniej wielu badaczy. Pojawiały się m.in. koncepcje określenia tej formacji jako partii niestandardowej lub populistycznej. Dlatego też umieszczenie tej formacji przez Rafała Lisiakiewicza w nurcie nazwanym jako ludowo-populistyczny wydaje się słuszne. Autor celnie wypunktował przyczyny nieadekwatności głoszonych haseł do bieżącej aktywności politycznej. Samoobrona głosiła hasła antyelitystyczne, uwypuklając konieczność rozliczenia osób sprawujących władzę. Jednocześnie uwikłała się w mechanizmy rządzenia, co spowodowało utratę statusu partii relewantnej. Na uwagę zasługują także wnioski R. Lisiakiewicza dotyczące poglądów Samoobrony na temat akcesji Polski do Unii Europejskiej. Kiedy okazało się, że warunki wejścia Polski do UE nie są tak niekorzystne, jak przedstawiała je Samoobrona, poparcie dla tej partii spadło. Warte podkreślenia jest ukazanie formacji stanowiących kontynuację Partii Samoobrona: Partii Regionów oraz Partii Zmiana.

Analiza założeń ideologicznych polskich partii politycznych, w odniesieniu do aktywności politycznej jest zadaniem trudnym. W okresie transformacji ustrojowej zauważalna była duża dynamika w tym zakresie. Partie i ugrupowania polityczne ulegały przeobrażeniom w wymiarze tożsamościowym. Formacje polityczne bardzo często w ofercie programowej umieszczały założenia, będące eklektycznymi zestawieniami, czerpiącymi z różnych nurtów ideologicznych. W wielu przypadkach ich aktywność polityczna nie była rzeczywistym odzwierciedleniem założeń ideowych. Tym bardziej należy docenić inicjatywę badaczy, którzy dokonali analizy polskich partii politycznych, skupiając się na podstawach ideologicznych. Być może z uwagi na powyższe

zastrzeżenia nie ustrzegli się pewnych błędów. Nie pomniejszają one jednak znaczenia tego opracowania.

Rekapitułując, należy podkreślić wartość recenzowanej publikacji ze względu na podejmowaną tematykę. Publikacja nie jest kompletnym kompendium przedstawiającym wszystkie nurty polskiej myśli politycznej, ale Autorzy zastrzegli to już w tytule publikacji. Należy traktować przedmiotową książkę jako istotną kolejną propozycję w dyskursie dotyczącym typologizacji polskich partii politycznych.

Tomasz BOJAROWICZ

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Józef Tymanowski, *Rola i znaczenie Republiki Białoruś we współczesnej Europie*, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2017, ss. 245.

W ostatnich latach odnotowujemy wzrost niepewności i potencjału konfrontacyjnego w Europie Środkowej i Wschodniej. Rosyjska polityka wobec przestrzeni postradzieckiej sprawia, że w dyskursie naukowym ponownie często używana jest kategoria strefy wpływów. Wschodni sąsiedzi Polski są wciąż postrzegani jako przestrzeń pomiędzy Wschodem a Zachodem. Oznacza to w zasadzie, że po niemalże trzech dekadach od rozpadu Związku Radzieckiego pytania o geopolityczną przyszłość regionu pozostają otwarte. W świetle powyższego na znaczeniu zyskują badania dotyczące polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Białorusi, Ukrainy czy Mołdawii jako sąsiadów Unii Europejskiej, NATO i Rosji. Z tego też powodu godna odnotowania jest recenzowana monografia *Rola i znaczenie Republiki Białoruś we współczesnej Europie* autorstwa warszawskiego badacza prof. Józefa Tymanowskiego. Wpisuje się ona we wcześniejsze badania tegoż Autora, jak i rozrastający się dorobek polskiej politologii w tym zakresie (Topolski, 2009; Czachor, 2011; Mironowicz, 2011).

Książka ta składa się ze wstępu, siedmiu rozdziałów, zakończenia i bibliografii. We Wstępie Autor uzasadnia podjęcie zagadnienia m.in. tym, że Białoruś posiada istotne znaczenie geopolityczne i geoeconomiczne w Europie i nie jest przesądzone, by miała ona definitywnie trafić w rosyjską strefę wpływów. Jako główną hipotezę badawczą J. Tymanowski sformułował stanowisko, iż na rolę i znaczenie Białorusi w Europie wpływa jej asymetria w relacjach z Rosją i Unią Europejską, co ogranicza możliwości jej modernizacji (s. 11).

W rozdziale pierwszym, zatytułowanym *Białoruś w Europie. Aspekt teoretyczno-metodologiczny* omówiono dotychczasowe kierunki badań nad przedmiotowym zagadnieniem oraz główne założenia teoretyczne recenzowanej pracy. Autor prezentuje przywiązanie do realistycznej szkoły stosunków międzynarodowych, uzasadniając, że jest ona właściwa dla badań nad państwami średnimi, do których zalicza się Białoruś.

Drugi rozdział *Kontekst historyczny roli i znaczenia Białorusi we współczesnej Europie* przynosi zwięzłe wywody dotyczące losów Białorusi oraz wpływu zmieniającej się przynależności polityczno-prawnej na kondycję tożsamościową państwa oraz społeczeństwa białoruskiego. Autor omówił okoliczności kształtowania się białoruskiej tożsamości narodowej i zrębów państwowych pod rządami Rosji, Polski, ZSRR oraz epizod Białoruskiej Republiki Ludowej. W konkluzjach stwierdza on, że „czynnik sowieckości” w największym stopniu rzutuje na relacje Białorusi z sąsiadami ze Wschodu i Zachodu (s. 76).

Kolejny rozdział *Pozycja Białorusi z perspektywy uwarunkowań geopolitycznych* stanowi krótki przegląd najnowszych stosunków politycznych tego państwa z Rosją, Unią Europejską oraz Polską. O ile główne wnioski są celne i aktualne, w niektórych miejscach wyraźnie brakuje odniesień do najnowszych wydarzeń (po kryzysie na Ukrainie). Z rozdziału płynie wniosek, że dominującym kierunkiem polityki zagranicznej Białorusi pozostaje Rosja, Unia Europejska, podobnie jak Polska, nie potrafiła wypracować skutecznej formuły współpracy bilateralnej, skupiając się na aspektach normatywnych i krytyce niedemokratycznego modelu władzy.

W czwartym rozdziale *Uwarunkowania polityczne pozycji Białorusi we współczesnej Europie* Autor kontynuuje wątek niedemokratycznego ustroju, skupiając się na wybranych aspektach systemu politycznego Białorusi. Wskazuje on, że negatywnie na pozycję międzynarodową tego państwa wpływa nieukończona demokracyzacja, nieprzeprowadzone reformy ekonomiczne oraz określona indoktrynacja społeczeństwa w ramach ideologii państwowej i słabość opozycji politycznej. Rozważania te potwierdzają ustalenia funkcjonujące już w polskim obiegu naukowym (Czwołek, 2013; Czachor, 2016).

Rozdział *Uwarunkowania ekonomiczne pozycji i roli Białorusi w Europie* porządkuje wiedzę z zakresu makroekonomicznych wskaźników rozwoju tego państwa, wyzwań związanych z nieprzeprowadzoną skutecznie modernizacją gospodarki oraz wyzwań rozwojowych. Wykraczając poza kwestie ekonomiczne, Autor wskazuje, że prorosyjski wybór Białorusi oraz przynależność do Huntingtonowskiej cywilizacji prawosławnej nie wyklucza udanej współpracy z Unią Europejską (s. 173).

Szósty rozdział *Spoleczno-kulturowe uwarunkowania pozycji Białorusi w Europie* Autor rozpoczyna od krótkiej charakterystyki sytuacji demograficznej, po czym ponownie powraca do etnogenezy Białorusinów i zagadnień już omówionych w rozdziale drugim. Następnie przedyskutowano problem kształtowania się współczesnego społeczeństwa obywatelskiego. We wnioskach wskazano na możliwość większego zaangażowania Zachodu w działalność białoruskiego sektora obywatelskiego przy poszanowaniu obecnych elit władzy (s. 208).

Ostatni rozdział pracy *Perspektywy rozwoju Białorusi* krótko przybliży założenia realizowanej przez to państwo tzw. polityki wielowektorowości jako polityki równoważenia wpływów rosyjskich poprzez rozwój kontaktów politycznych i ekonomicznych z innymi podmiotami. Dalej omówiono problemy współczesnych relacji wzajemnych z Rosją i Unią Europejską, brak jednakże kreacji scenariuszy i możliwych perspektyw wyjścia z położenia pomiędzy Wschodem a Zachodem.

W *Zakończeniu* Autor zwięźle przedstawia główne wnioski z pracy. Potwierdzono hipotezę o asymetrii relacji Białorusi z Rosją i Unią Europejską oraz jej uzależnieniu od wpływów rosyjskich. Autor wskazuje, że pozycja międzynarodowa Białorusi będzie zależała od stabilności sytuacji wewnętrznej (nie wskazano, czy autorytaryzm A. Łukaszewicza jest elementem stabilizującym czy destabilizującym) oraz sytuacji międzynarodowej, głównie polityki Rosji względem przestrzeni postradzieckiej.

Mimo poprawności wywodów, praca nie przynosi odpowiedzi na pytanie, czy położenie pomiędzy Wschodem a Zachodem, do którego Autor książki często powraca, jest dla Białorusi szansą czy zagrożeniem. Wydaje się, że niedostatecznie mocno wyeksponowano zagadnienie, prowadzonej już od początku XXI wieku, polityki wielowektorowości Białorusi. To istotne, bowiem podejmowane ostatnio próby otwarcia w relacjach z Zachodem nie są zmianą w założeniach politycznych Białorusi, lecz zmianą postawy Zachodu, zaniepokojonego postępowaniem Rosji wobec jej sąsiadów. Należałoby zdiagnozować skuteczność wielowektorowości i uzasadnić, czy relacje z takimi partnerami jak Wenezuela, Iran czy Chiny mogą być poważnie traktowane jako krok ku równoważeniu wpływów rosyjskich. Dla lepszego zrozumienia znaczenia i roli Białorusi w polityce międzynarodowej warto byłoby też więcej miejsca poświęcić jej aktywności w ONZ oraz regionalnych formach współpracy. Szczególnie cenne byłoby przeanalizowanie, w jaki sposób kryzys ukraiński stwarza dla Białorusi wcześniej nieistniejące szanse współpracy z Zachodem. Z drugiej strony zasadne wydaje się podjęcie badań dotyczących uczestnictwa Białorusi w inicjowanych przez Rosję procesach integracyjnych, szczególnie wskazanie na zagrożenia dla suwerenności oraz gospodarczej czy wojskowej niezależności Białorusi.

Nieco doskwiera brak odwołań do ważnych i rzetelnych opracowań badaczy białoruskich. Ich analiza pozwoliłaby m.in. na lepsze poznanie problemu samostrzegania roli i znaczenia Białorusi w Europie.

Niektóre sformułowania w pracy są upraszczające lub prowadzące do błędnych wniosków. Wśród nich za zbyt jednoznaczne należy uznać stwierdzenia, że Białoruś w latach 1990–1996 demokratyzowała się (s. 10), tym bardziej że lata 1994–1996 badacz na wyrost określa mianem „walki demokratycznego ustroju polityczno-prawnego z tendencjami autorytarnymi” (s. 168). W świetle prawa międzynarodowego i prawa krajowego Białorusi nie jest ona państwem stale neutralnym, toteż członkostwo w blokach polityczno-militarnych nie narusza jej zobowiązań (s. 98). Podobnie prawo międzynarodowe i politologia nie zna „częściowego uznania”, podczas gdy Autor pisze, że „Rosja jest jednym z niewielu państw w pełni uznających reżim A. Łukaszenki” (s. 83).

Ogółem recenzowana praca może stać się źródłem wiedzy dla osób interesujących się problematyką polityki zagranicznej i bezpieczeństwa Białorusi, szczególnie przydatna może być dla studentów stosunków międzynarodowych, bezpieczeństwa międzynarodowego i politologii.

Bibliografia

- Czachor R. (2011), *Polityka zagraniczna Republiki Białoruś w latach 1991–2011. Studium politologiczne*, Wydawnictwo Dolnośląskiej Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Techniki w Polkowicach, Polkowice.

- Czachor R. (2016), *Transformacja systemu politycznego Białorusi w latach 1988–2001*, Wydawnictwo Uczelni Jana Wyżykowskiego, Polkowice.
- Czwołek A. (2013), *Opozycja polityczna na Białorusi (1989–2010)*, Studio VP, Gdańsk.
- Mironowicz E. (2011), *Polityka zagraniczna Białorusi 1990–2010*, Transhumana, Białystok.
- Topolski I. (red.) (2009), *Białoruś w stosunkach międzynarodowych*, Wydawnictwo UMCS, Lublin.

Rafał CZACHOR

Uczelnia Jana Wyżykowskiego
ORCID: 0000-0002-5929-9719

